

вої / важливої інформації. Мелодика перед новим / важливим матеріалом здебільшого характеризується висхідним тоном, в той час як фінальні частини оформлюється спадним рухом тону. У взаємодії з наголосом мелодика відіграє важливу роль для виокремлення значних за семантичною вагою слів. Логічний та емоційний наголоси допомагають розставити акценти висловлення на словах, що відповідають прагматичній меті канцлера. Не менш вагоме використання пауз, які допомагають слухачам розрізнити подану інформацію та надають їм час усвідомити прослухане. Нечітко визначено роль темпу, оскільки виступам Ангели Меркель відповідає повільна, спокійна промова. Перспективним вбачається подальше дослідження німецького публічного мовлення, для виокремлення універсальних типів актуального членування промов, а також встановлення характерних ознак їх просодичного оформлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вольфовська О.О. Ритм політичної промови як виразник риторичної майстерності мовця / О.О. Вольфовська // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І.Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 29. – С.92–94.
2. Зінченко О. А. Тема-рема-тичне членування усного німецького мовлення чоловіками і жінками / О. А. Зінченко // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь, 2009. – Вип. 168 (1). – С. 312–315.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2010. – 844 с.
4. Сотников А.В. Просодичні засоби актуалізації комунікативно – прагматичних інтенцій у британській політичній промові (експериментально – фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / А.В. Сотников. – К, 2012. – 201 с.
5. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я.Г. Тестелец. – М. : Рос. гос. гум. ун-т, 2001. – 797 с.
6. Steriopolo O. Intonation als Komplexphänomen / O. Steriopolo // Germanistik in der Ukraine. – Kiew, 2009. – № 4. – S. 75–86.

**Ірина Трутяк
(Чернівці)**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Окреслено основні напрямки й актуальні проблеми дослідження категорії заперечення у сучасній лінгвістиці, здійснено зіставний аналіз визначення заперечення, охарактеризовано лексико-граматичні засоби вираження заперечення в сучасних англомовних писемних творах.

Ключові слова: категорія, заперечення, моно- та полінегативана система

Охарактеризованы основные направления и актуальные проблемы исследования категории отрицания в современном языкознании, проведен сравнительный анализ определений отрицания, описаны лексико-грамматические средства выражения отрицания в современных англоязычных произведениях.

Ключевые слова: категория, отрицание, моно- и полинегативная система

In the article debatable aspects of negation are reviewed; a comparative analysis of the definitions of negation in Linguistics and Logic has been carried out; lexical grammatical means of expressing negation in modern written English have been specified.

Key words: category, negation, mono- and polynegative system

Визначення заперечення як мовного явища й опис системи засобів її вираження розглядаються в більшості давніх логіко-філософських трактатів та граматики (наприклад, „Риторичі” Аристотеля). У ХІХ столітті з розвитком порівняльно-історичного методу дослідники категорії заперечення зосереджуються на питаннях етимології заперечних слів, перебігу історичної заміни давньоанглійського заперечного оператора *ne* на середньоанглійський *noht / not* (наприклад, “A Short Historical English Grammar” Генрі Світа). У сучасному мовознавстві завдяки застосуванню кількісних методів дослідження у поєднанні з новітніми технологіями отримано результати порівняльних досліджень частоти вживання засобів заперечення у авторських, різногалузевих та різножанрових дискурсах. Використання кількісних методів на текстовому матеріалі із статистично значущою суцільною вибіркою уможливило подальше проведення комплексних досліджень взаємодії одиниць різних мовних рівнів, пояснення універсальних мовних явищ.

Наприклад, у більшості індоєвропейських мов простежується закономірність: одні слова частіше потрапляють у марковані категорією заперечення фрагменти тексту, аніж інші. Отже, виникає можливість виділити та класифікувати групи таких слів, а також виявити в них та охарактеризувати ті семантичні та граматичні ознаки, які зумовлюють їх домінування у маркованих категорією заперечення фрагментах тексту. Незважаючи на простоту й актуальність поставленого питання у сучасній лінгвістиці ще не розроблено комплексної методики визначення кореляції семантики й граматичних властивостей слів із категорією заперечення. Проведення такого кількісного аналізу в писемних творах ускладнюється проблематичністю визначення меж сфери дії заперечення (англ. “scope of negation”), яке у висловлюванні окреслюється мовцем за допомогою інтонації. Прийнято вважати, що сфера дії заперечення охоплює слова, які в

англійському реченні знаходяться на відтині правобіч від присудка до кінця речення. Викликає сумніви питання ідентифікації синтаксичних утворень, які в комунікативних граматиках кваліфікуються як „марковані категорією заперечення фрагменти тексту”. Таким фрагментом тексту слід вважати лише сукупність слів у сфері дії заперечення чи все заперечне висловлювання або речення?

Метою роботи є стислий огляд основних напрямків дослідження категорії заперечення усучасній лінгвістиці, пов'язаних з визначенням кореляції семантики й граматичних властивостей слів із категорією заперечення.

Для досягнення мети оглядового дослідження виконуються завдання:

1) провести зіставний аналіз дефініцій заперечення, сформульованих мовознавцями різних напрямків;

2) охарактеризувати лексико-граматичні засоби вираження заперечення в сучасних англійських писемних творах.

Заперечення у логіці розглядається як „логічна операція, за допомогою якої з певного істинного висловлювання отримують нове висловлювання, яке буде хибним, і навпаки” [3, с. 78]. У словнику лінгвістичних термінів О. С. Ахманової заперечення визначається як „вираження за допомогою лексичних, фразеологічних, синтаксичних та інших засобів мови того, що зв'язок, який встановлюється між елементами висловлювання, реально не існує” [1, с. 302–303]. Лінгвістичний енциклопедичний словник за редакцією В. Н. Ярцевої посилається на визначення А. М. Пешковського та Ш. Балі: „заперечення є елемент значення речення, який вказує на те, що зв'язок, що встановлено між компонентами речення, на думку мовця, реально не існує” [5, с. 354]. Отже, А. М. Пешковський розширює визначення, вказуючи як на модальну складову мовного явища („на думку мовця”), так і на мовний рівень, на якому проявляється заперечення – рівень речення. Ш. Балі також наголошує на модальній сутності заперечення: „... відповідне стверджувальне речення відкидається мовцем як хибне”. Отже, порівняємо визначення заперечення за двома вищезгаданими словниками.

Розбіжність у вживанні термінів „висловлювання” та „речення” у наведених визначеннях частково пояснюється тим, що словники укладаються на базі понятійного та термінологічного апарату тих мовознавчих напрямків, які найбільш активно розвивалися під час їх укладання. У вітчизняних працях 60-х років (а словник О. С. Ахманової укладено в 1967 році) вживається більш вузький термін

„заперечна пропозиція” або „заперечне висловлювання”, а не „заперечне речення”, оскільки з розвитком структурної лінгвістики у мовознавстві набув широкого вжитку понятійний апарат логіки. У період видання словника за редакцією В. Н. Ярцевої у 1990 році у вітчизняному мовознавстві спостерігаємо зростання інтересу до синтаксичних теорій, пов’язаних із актуальним членуванням речення, предметом дослідження яких є зв’язкина рівні речення. Проте, мотивація вибору відповідного терміну полягає не тільки в намаганні мовознавців дотримуватися домінуючих сучасних традицій, а і їх прихильності до одного з двох основних напрямків у лінгвістиці, які розвинулися з протиставлення мови та мовлення.

„Відмінність висловлювання від речення полягає в тому, що висловлювання в доповнення до структурної схеми речення включає модально-комунікативний аспект, який проявляється в інтонації та актуальному членуванні речення” [5, с. 90]. Таке визначення висловлювання близьке до визначення фрази за А. М. Пешковським та С.О. Карцевським. „Висловлювання – випадки мовлення, які приймаються мовознавцем у якості вихідних даних для побудови загальної структури (мови), яка є основою цих висловлювань” [4, с. 68]. Дж Лайонз, порівнюючи поняття висловлювання та речення, найбільш примітивним та базовим вважав не слово й не речення, а саме висловлювання, оскільки з висловлювання розпочинається опис граматики мови. Дж. Херріс визначав висловлювання як будь-який створений однією особою відтин мовлення, якому передує й після якого слідує пауза. „Висловлювання не тотожне реченню, оскільки чисельні висловлювання в англійській мові складаються з окремих слів, словосполучень, неповних речень” [4, с. 182].

У О. С. Ахманової „...висловлювання (рос. „высказывание”, англ. “utterance”, нім. “Aussage”, фр. “énoncé”) – одиниця повідомлення, якій притаманна смислова цілісність і яка може бути сприйнята слухачем в певних умовах мовного спілкування” [1, с. 94]. „Висловлювання – одиниця мовленнєвого спілкування, яка може бути більшою за речення (завершений у смисловому відношенні текст між паузами, промова чи роман) або меншою за речення (наприклад, семантично самостійна частина складнопідрядного речення). Термін „висловлювання” включає підметово-присудкові групи усіх типів речень. Визначення висловлювання у логіці не використовуватимемо як таке, що обмежує рамки дослідження до множини розповідних речень: „Висловлювання – це назва множини

розповідних речень, смислом яких є судження, а значенням – такі логічні об'єкти, як „істинність” та „хибність” [3, с. 180].

Порівняймо визначення інших рідше вживаних термінів „судження”, „пропозиція”, якими оперують логіки та мовознавці, позначаючи той мінімальний синтаксичний відтин тексту чи дискурсу, в якому здатна здійснюватися логічна операція заперечення.

За визначенням В. Є Жеребкіна „...судженням називається думка, в якій стверджується або заперечується що-небудь про предметна явища об'єктивної дійсності” [2, с. 63]. Для порівняння за визначенням О.О. Конверського „...судженням називається форма мислення, яка відображає зв'язок між предметом та його ознакою” [3, с. 179]. Судження складається із суб'єкта, предиката і зв'язки. За складом суб'єкта й предиката судження поділяються на прості й складні. Простим судженням називається судження, яке складається з одного суб'єкта й одного предиката. Складним судженням називається таке судження, в якому наявні кілька предикатів чи суб'єктів. Кожне судження граматично завжди виражається у формі розповідного речення. Не всяке речення виражає судження. Запитальні речення (окрім риторичних питань), окличні та спонукальні речення не є судженнями [3, с. 64].

Термін „пропозиція” походить від латинського *propositio*. У логіці воно спочатку позначало судження, у лінгвістиці – речення, тобто певну цілісну одиницю.

„Пропозиція – семантичний інваріант, спільний для всіх членів модальної та комунікативної парадигм речень і похідних від речення конструкцій. Нова концепція пропозиції відповідає давній тенденції до розчленування речення на об'єктивну семантичну константу і суб'єктивну змінну, що виражає відношення значення речення до дійсності (модальність, оцінку достовірності свого повідомлення мовцем, його емотивні особливості)” [5, с. 401].

Формулювання загальної дефініції заперечення та виявлення його онтологічної сутності ускладнюється багатоаспектністю цього мовного явища. Деякі дослідники школи генеративної граматики взагалі відмовлялися від спроб визначення заперечення, покладаючись на інтуїцію мовця, здатного розрізняти заперечні та стверджувальні форми. Водночас, спроби охопити єдиною дефініцією всі різнорівневі прояви заперечення виявилися марними, а дефініції, застосовані до одиниць будь-якого одного рівня, зокрема синтаксичного, зводилися до тавтологічної підміни термінів, наприклад, „запе-

речення”, „негативний зв’язок”, „відкидання”.

Найменше відмінностей спостерігаємо у питанні інвентаризації засобів вираження заперечення у фахових енциклопедичних словниках, практичних граматиках та довідниках. Проте, при спробах узагальнення, створення багаторівневих ієрархічно упорядкованих класифікацій, неминуче виникає проблема плутанини термінів, тенденція до вживання терміну у „широкому”, „вузькому”, „третьому”, „четвертому” значенні, при цьому нехтується головна лексико-семантична ознака терміну – його однозначність у одній фаховій терміносистемі.

Тому доцільно зосередитися на порівнянні засобів вираження заперечення за працями практичного спрямування. У лінгвістичному енциклопедичному словнику за ред. В.Н. Ярцевої зазначено, що „заперечення може виражатися заперечними словами, заперечними префіксами, заперечною синтетичною чи аналітичною формою дієслова, заперечення може й не мати окремого вираження, тобто бути компонентом значення слова чи цілого речення, тобто виражатися імпліцитно” [5, с. 354].

У підручнику з комунікативної граматики англійської мови Дж. Ліч та Дж. Свартвік з урахуванням функціональної спрямованості, частиномовної належності, лексичної сполучуваності та семантики перелічують такі засоби вираження заперечення:

1) заперечні займенники (negative pronouns) та детермінатори (determiners), а саме: заперечні займенники, які можуть вживатися замість іменників у однині, позначаючи злічувані живі істоти – *no one, nobody* та злічувані неживі об’єкти – *nothing*, злічувані та незлічувані живі й неживі – *none (of)*, займенник та детермінатор у однині для позначення злічуваних та незлічуваних живих істот та неживих об’єктів *neither (of)*, детермінатор *no*;

2) інші заперечні одиниці, які починаються з *n-*: прислівник місця *nowhere*, прислівник часу та частоти *never*, прислівник *neither*, що слугує для введення прикладки, складносурядний сполучник *neither... nor...*;

3) слова, які не містять ознак заперечення за формою, проте мають заперечне значення та граматичні властивості: *hardly, scarcely, barely* (= ‘almost ... not’), *few, little* (= ‘not many’, ‘not much’), *rarely, seldom* (‘not often’). У розділі „Граматичні властивості заперечних лексичних одиниць” (“The Grammatical Behavior of Negative Items”) автор доводить необхідність включення цих одиниць

до переліку засобів вираження заперечення на підставі того, що:

а) у реченнях з такими словами замість *some* вживається *any*, наприклад: “*I seldom get any sleep after the baby wakes up*” [6, с. 227];

б) у роз’єднаних реченнях із переліченими словами допоміжні дієслова у синтаксичній прикладці „Чи не так?” (tag-questions) вживаються у стверджувальній формі, наприклад: “*She never / scarcely seems to care, does she?*” [6, с. 227].

У вітчизняних працях 80-х років заперечення розглядають як маркований член дихотомічної опозиції єдиної комунікативно-граматичної категорії ствердження – заперечення, в межах якої можливий взаємний перехід із нейтралізацією то одного, то іншого члена опозиції. Широко використовується поняття єдиного лексико-граматичного поля „ствердження-заперечення”, в якому є граматико-лексичне мікропіле заперечення (рос. „грамматико-лексическое поле отрицания”) та полярне йому граматико-лексичне мікропіле ствердження (рос. „грамматико-лексическое поле утверждения”). Під граматико-лексичним полем заперечення розуміється ієрархічно упорядкована парадигма засобів вираження заперечення. Так, В. В. Юхт у відповідності з загальними принципами теорії поля вирізняє домінанту, ядро та периферію поля заперечення. За його спостереженнями „домінанта належить до синтаксичного рівня, що зумовлює будову та особливості всього поля” [7, с. 4]. За результатами аналізу автор робить висновок, що „... домінанта граматико-лексичного поля заперечення включає синтаксичне словоморфему заперечення *not* предикативний негатор та заперечне словоречення *No* (при цьому існує якісна різниця між предикативним негатором *not* та заперечною часткою *not*)” [7, с. 8].

„Ядро граматико-лексичного поля заперечення становлять різні лексико-граматичні розряди слів із заперечним значенням: займенники *no, no one, none, nobody, nothing, neither, nowhere*, прислівник *never*, сполучники *not, neither, neither...nor..., nor... nor..., lest, unless*, частки: *no, not*. З одного боку, ці одиниці залучаються до формування заперечної предикативності, с. з іншого боку, заперечне значення тих самих одиниць може не бути синтаксичним значенням усього речення, при цьому включатися в семантику відповідних лексем чи дескрипцій” [7, с. 10].

„Периферію поля заперечення утворюють заперечні словотвірні елементи та засоби вираження заперечення на просодичному / супrasegmentному рівні. До словотвірних елементів В. В. Юхт

відносить заперечні префікси *un-*, *in-* із варіантами внаслідок асиміляції *ir-*, *il-*, *im-*, *dis-*, *non-*, суфікс *-less*, а також словотвірні морфеми *never-*, *no-*, *not-*, які безпосередньо не беруть участі у формуванні заперечної предикативності та роль яких обмежується лише створенням заперечних понять” [7, с. 11].

З фрагменту огляду основних напрямків дослідження категорії заперечення усучасній лінгвістиці спостерігаємо превалювання праць, присвячених опису парадигми засобів вираження заперечення в англійській мові.

Вважаємо доцільним розроблення комплексної методики визначення кореляції категорії заперечення із семантикою й граматичними властивостями слів на текстовому матеріалі із суцільною вибіркою, достатньою для отримання статистично значущих результатів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. Энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник [для студ. юридичних спец.] / В. Є. Жеребкін. – К. : Т-во „Знання”, 2006. – 256 с.
3. Конверський А. Є. Логіка (Традиційна та сучасна) : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / А. Є. Конверський. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 536 с.
4. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Джон Лайонз. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 544 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
6. Юхт В. В. Общеотрицательное предложение в монологической системе (на мат. совр. англ. языка) : автореф. дис. на соискание науч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / В. В. Юхт. – К. : КПИИЯ, 1983. – 20 с.
7. Quirk R. A Grammar of Contemporary English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech. – NY : Longman Group LTD, 1972. – 1120 p.

Мирослава Шенько
(Чернівці)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДАЛЬНИХ СЛІВ І МОДАЛЬНИХ ЧАСТОК У КОНСТРУКЦІЯХ ІЗ ЗНАЧЕННЯМ ПРИПУЩЕННЯ

Аналізуються модальні слова та модальні частки, що є лексичними засобами реалізації значення припущення.

Ключові слова: *модальність, модальні слова, висловлення-припущення.*

Анализируются модальные слова и модальные частицы, выступающие лексическими способами реализации значения предположения.

Ключевые слова: *модальность, модальные слова, выражение-предположение.*